

HET VIJFDE SEIZOEN

*beautiful
distress*

Bijlage bij Het Parool Vrijdag 17 november 2017

De School
23.11.17 - 23.12.17
Amsterdam

Kunstmanifestatie over waanzin

Nieuw Dakota
25.11.17 - 07.01.18
Amsterdam

Beautiful Distress

Een lot dat zwiġgend wordt meegetorst

Een burn-out, angsten, neuroses, een depressie – iedereen kent wel iemand met psychische klachten. Toch praten we er zelden over. Omdat alles wat afwijkt al snel als beangstigend wordt gezien. Als iets dat we bij voorkeur op afstand houden. Zelf ben ik opgevoed door een moeder met ernstige dwanggedachten. Daarover werd in die jaren – tussen 1980 en 1990 – niet gesproken. Het was een lot dat zwiġgend werd meegetorst, ook als mijn moeder weer enkele maanden in een psychiatrisch ziekenhuis verbleef. Dan was ze, zoals we thuis zeiden, 'weg'. Daar hielden we het bij. Alleen de buurvrouw van huisnummer 42 vroeg weleens hoe het nu eigenlijk ging.

Tijdens de kunstmanifestatie *Beautiful Distress* – vanaf 23 november in De School en Nieuw Dakota – wordt psychiatrie aan kunst gekoppeld. Zo ontstaat een pact tussen werelden waarin 'anders zijn' normaal is. Met als resultaat dat de kunst de psychiatrie uit haar isolement haalt, terwijl de psychiatrie kunstenaars het vermogen aanreikt om over onbespreekbare zaken in discussie te gaan. Ik hoop dat u geniet van deze bijlage waar in de waan ook een zonnige kant heeft. Ik hoop ook dat u tijd vindt om *Beautiful Distress* te bezoeken. Zoals u weet, leert kunst u niets, behalve de betekenis van het leven.

Ronald Ockhuysen
Hoofdredacteur Het Parool

Colofon

Hoofdredactie Ronald Ockhuysen
Samenstelling Jan Pieter Ekker
Eindredactie Willemijn Mooijman
Beeldredactie Eva de Vos
Coverbeeld Vandejong Creative Agency; foto: *Anoniem*, 2003, Annaleen Louwes
Artdirection John Koning, Willem van der Vlugt

'We moeten anders leren denken'

Een op de drie Amsterdammers krijgt in zijn leven te maken met een psychiatrische aandoening. Toch rust op het onderwerp nog een taboe. Kunstmanifestatie Beautiful Distress slecht de vooroordelen. 'Behandeling is meer dan een pil.'

tekst Edo Dijksterhuis foto Daniel Cohen

Kunst in psychiatrische instellingen: de meeste mensen denken dan aan iets onschuldigs met klei, gevat onder het kopje 'creative therapie'. Maar het kan ook anders. Zo verbleef Marisca Voskamp drie maanden lang als artist in residence in de Willem Arntsz Hoeve. Ze onderzocht het terrein en zijn gebruikers. Daarna vroeg ze alle patiënten een plastic zakje vol te blazen. Al die zakjes bij elkaar liet ze als een grote wolk boven de inrichting zweven, boven de wereld.

Ademtocht heet het werk (zie pagina 7). Het is typerend voor de kunst die te zien is tijdens *Beautiful Distress – Kunstmanifestatie over waanzin*. Drijvende krachten achter het evenement zijn Suzanne Oxenaar, initiatiefnemer van kunstenaarsresidentie Het Vijfde Seizoen en artistiek directeur van het Lloyd Hotel en Ambassade, psychiater Wilco Tuinebreijer, initiatiefnemer van Beautiful Distress en eerste geneeskundige MGGZ-GGD Amsterdam, en projectcoördinator Fleur Kuypers. Hun doel: vooroordelen over psychiatrie bestrijden.

Want dat is hard nodig, stelt Tuinebreijer. "De stereotyperingen gaan heel ver. Mensen met psychiatrische problemen zouden gevaarlijk zijn, onbegrijpelijk en onberekenbaar. Tot aan: ze zijn lelijk en niet in staat een volwaardige rol in de samenleving te vervullen. De meeste mensen praten ook liever niet over hun eigen psychiatrische ervaringen. Het zou weleens je carrière kunnen schaden of je kansen op een relatie. Eigenlijk alleen bij een sterfgeval, een gelegenheidsrede, mag iemand depressief zijn – en dan liefst niet te lang."

Volksziekte nummer 1

Dat psychiatrie geldt als een van de laatste maatschappelijke taboes is opmerkelijk. Liefst één op de vier mensen krijgt tijdens zijn leven een psychiatrische aandoening. Voor stadsbewoners geldt zelfs de verhouding één op drie. De Wereldgezondheidsorganisatie typeert depressie als volksziekte nummer 1.

Oxenaars ervaring met de psychiatrie gaat zeker twintig jaar terug. Zij bezocht als kunstadviseur van Skor de Willem Arntsz Hoeve en vatte het plan op voor Het Vijfde Seizoen. "De psychiatrie was toen net aan het veranderen. De hekken waren hoger dan nu en de muren dikker. Maar zorginstellingen werden verkleind en patiënten moesten weer meer integreren in de samenleving. Ons werd gevraagd door middel van kunst de maatschappij de instellingen binnen te brengen."

"Wij selecteren professionele kunstenaars die gedurende drie maanden een soort open laboratoriumonderzoek doen. Ze wonen daar ook – dat is iets heel anders dan een dagje op bezoek – en dat schept vertrouwen. Wat het verschil maakt, is de volstrekt autonome positie van de kunstenaars. Ze zijn geen patiënt, therapeut of verpleger. Ze hebben geen ander belang dan daar te zijn en vertalen hun ervaringen vanuit hun kunstenaarschap."

De werkwijze verschilt per kunstenaar. Duo De Rijke/De Rooij ging de interactie met bijna niemand aan maar hield het bij observatie. Aan het eind van hun verblijf was er de video *Bantar Gebang*, over een Indiase vuilnisbelt.

Verjaardagsfeest

Anouk Kruitthof zocht wel direct contact met patiënten. Zij vroeg hun naar verjaardagen, een feestje van het ouder worden waar bewoners van een psychiatrische inrichting niet altijd aan herinnerd willen worden. Maar de kunstenaar zette door, bakte taarten en fotografeerde een boek vol ervaringen en verhalen.

"Erik van Lieshout werd al na een paar dagen gek van de stilte," herinnert Oxenaar zich. "Hij kocht een oude auto op de sloop, haalde er de deuren uit en bouwde er een stereo in. Hij reed rond op het terrein en nodigde patiënten uit voor een ritje. Het was een kruising tussen een rijdend sculptuur en een Eftelingattractie, maar ook een oproep aan de instelling om de maatschappij, met z'n actie en levenswijze, echt binnen te laten."

Gek van stilte zul je in Kings County Hospital in het Amerikaanse Brooklyn niet snel worden. Hier organiseert Stichting Beautiful Distress sinds 2014 kunstenaarsresidenties op de leest van Het Vijfde Seizoen. Het contact met de instelling werd bij toeval gelegd, toen Tuinebreijer de directeur ontmoette tijdens een symposium. "Het tegendeel van de landelijke instellingen die we in Nederland

Annaleen Louwes kleurde in New York patiënten en personeel blauw. Plots wilde iedereen op de foto

Suzanne Oxenaar en Wilco Tuinebreijer, drijvende krachten achter Beautiful Distress.

kennen," typeert hij het 19de-eeuwse New Yorkse ziekenhuis. "Midden in de stad, met overal kabaal en nergens groen. Maar je loopt tegen dezelfde problemen aan als hier. Het heeft dan ook jaren geduurd voordat we de residentie konden starten."

Eerst werden twee Amerikaanse kunstenaars uitgenodigd in Het Vijfde Seizoen, zodat ze bij terugkomst als ambassadeurs konden fungeren van 'de Hollandse aanpak'. Daarna ging de uitwisseling in omgekeerde richting. Het project dat kunstenaar Annaleen Louwes in New York realiseerde, was meteen een schot in de roos. Tuinebreijer: "De populatie van Kings County Hospital komt uit de armere delen van de stad en ras is echt een issue. Louwes kleurde iedereen blauw, patiënten en personeel, en nam daarmee het probleem weg. Plots wilde iedereen op de foto. Heel simpel maar bijzonder effectief."

Oxenaar en Tuinebreijer zeggen allebei geen idealisten te zijn. "Ik heb altijd kleine verwachtingen van wat een kunstwerk kan doen," bekent Oxenaar, "maar over de jaren is een veelheid aan kunstwerken ontstaan waarmee onbesproken problemen bespreekbaar worden gemaakt."

Dat visuele vocabulaire toont *Beautiful Distress*, een dubbeltonstelling die volgens Tuinebreijer "mooi, intiem en soms grappig is – we staan echt geen Prozac uit te delen bij de uitgang". Gezien het diverse karakter van de

kunstwerken is gekozen voor twee uiteenlopende locaties: de white cube van Nieuw Dakota en de rauwe ruimte van De School. Laatsgenoemde locatie is ook gekozen vanwege de jongeren die er veel komen. "Die willen we graag bereiken. Zij zitten in een leeftijd dat de meeste aandoeningen zich voor het eerst manifesteren, maar onderling is het niet iets waar ze snel over spreken. Ze willen vooral normaal zijn."

Zonder naambordjes

In De School is op 7 december een symposium voor een gemeleerd gezelschap: beleidsmakers, patiënten en hun familie, kunstenaars, ggz-medewerkers en algemeen publiek. Iedereen loopt rond zonder naambordjes en neemt deel aan workshops. Op het eind wordt een manifest opgesteld met aanbevelingen voor beleidsmakers. "Over hoe anders te leren denken over psychiatrie," volgens Oxenaar. "Dat kan praktisch zijn of filosofisch."

En daar eindigt het niet. Het symposium moet over twee jaar opnieuw plaatsvinden. En de kunstenaarsresidenties krijgen internationaal vervolg, onder andere in België en Japan. "Steds breder dringt het besef door dat behandeling meer is dan een pil," constateert Tuinebreijer. "Herstel gaat beter als je gevoel voor eigenwaarde versterkt en de omgeving begrip toont. Daar draagt dit project aan bij."

Programma Beautiful Distress

Tentoonstelling De School
23 november t/m 23 december.
Opening: donderdag 23 november vanaf 20 uur, met performances en muziek.
Dr Jan van Breemenstraat 1

Tentoonstelling Nieuw Dakota
25 november t/m 7 januari.
Opening: zaterdag 25 november vanaf 9.30 uur, met ontbijt.
Ms. Van Riemsdijkweg 41b

Symposium over kunst, psychiatrie en stigmabestrijding
Donderdag 7 december, 9-17.30 uur, De School, Dr Jan van Breemenst. 1. Dagvoorzitter is Jim van Os. Sprekers: Graham Thornicroft, Sven unik-id, Eric van der Burg, Annaleen Louwes.

's Middags zijn workshops met deelnemers uit alle belangengroepen: kunstenaars, patiënten/ervaringsdeskundigen, familie/naasten, beleidsmakers, ggz-medewerkers en algemeen publiek. Samen wordt gezocht naar nieuwe oplossingen en worden concrete aanbevelingen gedaan om taboes te doorbreken en de acceptatie van kwetsbare mensen te verbeteren. Meer weten: beautifuldistress.org/symposium. Inschrijven kan nog.

Randprogrammering
De School: klaslokaalavond op woensdag 6, 13 en 20 december, voor iedereen. Rondleidingen door betrokken kunstenaars.

Nieuw Dakota: een educatief workshopprogramma voor kinderen van basisscholen in Amsterdam-Noord en rondleidingen door betrokken kunstenaars.

De Beautiful Distress Kunstmanifestatie over Waanzin is een samenwerking tussen de stichtingen Het Vijfde Seizoen en Beautiful Distress

Subsidiënten en sponsors
MIND Landelijk Platform Psychische Gezondheid, The Art of Impact, Gemeente Amsterdam, Mondriaan Fonds, Prins Bernhard Cultuurfonds, Amsterdams Fonds voor de Kunst, Bankgiro Loterij Fonds, Leger des Heils, GGD Amsterdam, GGZ in-Geest, HVO-Querido, Kwintes, Lister, Mentrum, Parnassia Groep, Astarte, Lloyd Hotel & Culturele Ambassade, De Monchy & Bakker, PwC, Annet Gelink Gallery, Privéverzamelaar

Even geen patiënt zijn

Esther Vossen is samensteller van de tentoonstelling Beautiful Distress, met werk dat is gemaakt in twee psychiatrische instellingen, in Nederland en in de Verenigde Staten. 'Kunstenaars moesten echt uit hun comfortzone treden.'

tekst Kees Keijer foto Carly Wollaert

Hij vond het een beetje stil op het terrein. Daarom besloot kunstenaar Erik van Lieshout in de lente van 2001 een boom-car te maken. Hij kocht een tweedehandsauto op een sloperij, haalde de deuren, motorklep en achterklep eraf en bouwde hiervan twee enorme luidsprekers die als toeters op het dak werden gemonteerd. Vervolgens ging hij ermee rondrijden, terwijl keiharde hiphopmuziek uit de boxen knalde.

Dat deed van Lieshout niet op de openbare weg, maar op een terrein waar hij als resident van Het Vijfde Seizoen drie maanden mocht wonen. Op dat terrein is een psychiatrische kliniek gevestigd.

Het Vijfde Seizoen combineert twee werelden die normaal gesproken ver van elkaar af liggen. De stichting heeft een paviljoen in de psychiatrische kliniek Willem Arntsz Hoeve en nodigt kunstenaars uit hier drie maanden te komen wonen en werken. Meestal ontstaat er een wisselwerking tussen de kunstenaar en de patiënten. Aan het eind van de werkperiode worden een presentatie en een publicatie gemaakt.

De boom-car van Van Lieshout viel nogal in de smaak bij de psychiatrische patiënten, die massaal met de auto mee wilden rijden. Esther Vossen, directeur en curator van Het Vijfde Seizoen: "Je kunt je voorstellen dat het nogal een controversieel project was, want sommige personeelsleden vonden het geen goed idee, die herrie op het terrein. Het is natuurlijk ook spannend om zoiets bij een zorginstelling te gaan maken. Van Lieshout zocht duidelijk de grenzen op van wat hier zou kunnen."

Vossen is ook de samensteller van de tentoonstelling in De School en in Nieuw Dakota. Hier zijn werken te zien die de afgelopen twintig jaar in Het Vijfde Seizoen zijn ontstaan. Na een carrièrestart als journalist en programmamaker bij de VPRO ging Vossen naar de Rietveld Academie. Aansluitend studeerde ze kunstgeschiedenis. Na een

Esther Vossen: 'Mensen vertellen toch liever niet dat ze een jaar met een burn-out op de bank hebben gezeten.'

paar jaar bij diverse instellingen gewerkt te hebben in de Amsterdamse kunstwereld, ging Vossen als curator aan de slag bij Het Vijfde Seizoen. "Sindsdien werk ik in de cross-over tussen kunst en psychiatrie. Want ik sta eigenlijk deels in de kunstwereld en deels in de psychiatrie. Ik vind het heel interessant om te zien hoe autonome beeldende kunst haar waarde kan hebben in een ander veld, zonder dat er sprake is van een opdracht situatie of een toegepaste situatie. De kunstenaar kan echt onafhankelijk werken."

Minizwembad op wielen

Christoph Seyferth werd in 1998 uitgenodigd om een ontwerp te maken voor een leegstaand paviljoen op het terrein van de psychiatrische instelling. Als eerste resident bedacht hij de inrichting voor het gebouw uit 1934, dat inmiddels een rijksmonument is. Seyferth plaatste de woorden 'Het Vijfde Seizoen' prominent op het dak, alsof het een hotel was, en bedacht voor het interieur het concept van de 'spartaanse luxe', met eenvoudig, goed meubilair op wielen. Zo kunnen kunstenaars de ruimte naar hun hand zetten. Er is zelfs een verrijdbaar minizwembad.

De band tussen ziekenhuizen en kunst is al oud, maar een residency in een psychiatrische inrichting is volgens Vossen wereldwijd uniek. Dat wil zeggen, Het Vijfde Sei-

zoen is gelieerd aan een tweede stichting, Beautiful Distress, die sinds 2014 een artist-in-residenceprogramma heeft in Kings County Hospital Center, een psychiatrisch ziekenhuis in Brooklyn, New York.

Werk van beide instellingen is op de tentoonstelling te zien. Zo maakte Yasmijn Karhof in New York een foto op de binnenplaats van Kings County Hospital (zie pagina 6). Tijdens haar verblijf vroeg Karhof patiënten en personeelsleden wat er gebeurt als ze de grip op de realiteit verliezen. Op de foto's houden deelnemers aan het project borden vast met citaten uit de gesprekken. Karhof heeft de foto laten uitvergroten tot een wandkleed van zeven meter breed, dat in Nieuw Dakota wordt getoond.

Volgens Vossen heeft de aanwezigheid van een kunst-

'Psychiatrie is zo herkenbaar en zit tegelijkertijd nog zo in de taboesfeer. Dat is een rare contradictie'

'De boom-car die Erik van Lieshout tijdens zijn residency in 2001 maakte.' FOTO JOUK OOSTERHOF

naar in de psychiatrische inrichting een bijzonder effect op de patiënten, omdat de kunstenaar geen therapeutisch doel heeft. Elke kunstenaar die in de residency werkt, gaat op zoek naar een gelijkwaardige houding ten opzichte van de patiënten. "Voor de patiënten betekent het meedoen aan een kunstproject daarentegen vooral een afleiding van de dagelijkse routine in de instelling. De kunstenaar benadert de patiënt gewoon als een persoon, als een mens waarin hij geïnteresseerd is en niet in een mens die hersteld moet worden. Zodra je als patiënt in een psychiatrische instelling komt is, alles om je heen gericht op herstel. De kunstenaar is daar helemaal niet in geïnteresseerd. Dat geeft de patiënt de gelegenheid uit de rol van patiënt te kunnen stappen."

Herkenbare diepgang

Of het patiënten uiteindelijk helpt om beter te worden, weet Vossen niet. "Dat kun je niet bewijzen. Maar kunst kan wel betekenis hebben op die plek, juist omdat het niet gaat over zorg, niet over herstel, maar over iets heel anders. Het feit dat je even uit je rol van patiënt kunt stappen is heel waardevol. Voor veel kunstenaars is dat ook heel spannend."

Toch was het verblijf voor veel kunstenaars niet makkelijk. "Ze moesten echt uit hun comfortzone treden en de een kan daar beter mee omgaan dan de ander. Gek genoeg hebben de werken allemaal een soort diepgang die herkenbaar is. Niet alleen omdat het over de psychiatrie gaat, maar ook omdat de makers daar gewoond hebben. Daardoor zit er een bepaalde gelaagdheid in het werk."

De tentoonstelling op twee locaties wil vooral de diversiteit van de afzonderlijke projecten laten zien. "Psychiatrie is een enorm breed veld. Het gaat over eenzaamheid, over isolement, automutilatie, over de systematiek van de instelling zelf en over de architectuur van de instelling. Er zijn heel veel verschillende invalshoeken." Vossen maakte de selectie van kunstwerken met Patrick Allegaert en Bart Marius van Museum Dr. Guislain in Gent, het museum over de geschiedenis van de psychiatrie.

"Psychiatrie is een wezenlijk menselijk element. Het is zo herkenbaar en zit tegelijkertijd nog zo in de taboesfeer. Dat is een heel rare contradictie, dat het zoveel aanwezig is en toch zo beladen. Mensen vertellen toch liever niet dat ze een jaar met een burn-out op de bank hebben gezeten of dat ze medicijnen slikken tegen depressiviteit. Dat is ook iets wat we willen stimuleren met de tentoonstelling: normalisatie van de psychiatrie. Eigenlijk zijn geestelijke ziekten vaak op dezelfde manier te behandelen als lichamelijke ziekten. Van sommige aandoeningen kun je volledig herstellen, andere kunnen terugkomen en een klein deel is chronisch. Dus laten we er gewoon normaal over doen."

De tentoonstelling is op twee locaties: in De School van 23/11 t/m 23/12, in Nieuw Dakota van 25/11 t/m 7/1.

'De pijnen komen binnen bij de kijker'

"Kunst spreekt op een ander niveau aan dan een arts die een exposé geeft," zegt Patrick Allegaert, artistiek adviseur van Museum Dr. Guislain. Dit museum in Gent maakt al jaren tentoonstellingen waarin kunst en de geschiedenis van de psychiatrie succesvol worden gecombineerd.

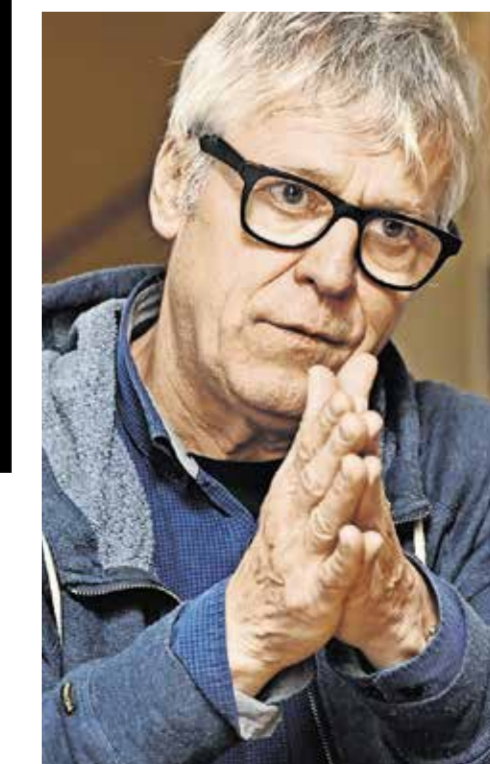
Reden voor stichting Het Vijfde Seizoen en stichting Beautiful Distress om Allegaert om advies te vragen over hun kunstmanifestatie over waanzin. Museum Dr. Guislain in Gent richt zich op de geschiedenis van de psychiatrie en heeft een kunstcollectie.

"Die combinatie psychiatrie en kunst is al vrij oud. Joseph Guislain, naar wie het museum is genoemd, was de eerste psychiater in België, en vond in zijn tijd kunst al belangrijk. Zo zie je aan de originele plannen die hij voor het hospitaal tekende, dat hij al een ruimte voor een museum voorzag."

In dat voormalige 'krankzinnigengesticht' is sinds 1986 Museum Dr. Guislain gevestigd. "De eerste tentoonstellingen gingen over de geschiedenis van medische praktijken, maar gaandeweg vonden wij dat we meer ruimte moesten openen voor de kunsten. Nu maken we thematische tentoonstellingen, zoals onze huidige expositie over het onderwerp angst, waarin we aandacht hebben voor de geschiedenis, waaronder de veranderende opvattingen, praktijken en therapieën, maar ook voor kunstwerken die het onderwerp in beeld brengen."

Emotioneel reageren

Het museum in Gent bezit onder meer veel kunst gemaakt door psychiatrische patiënten. Volgens Allegaert bieden deze werken mogelijkheden om op een andere manier na te denken over een aandoening. "Ik heb nu een schilderij dat is gemaakt door een man die nu wordt behandeld. Het is een soort zelfportret, hij heeft zijn hoofd met puntjes, stippen en lijnen geschilderd. De pijnen in zijn gezicht komen binnen bij de aanschouwer. Het creëert een directe betrokkenheid en daarmee een directe mogelijkheid om emotioneel als mens te reage-

ren. Kunst spreekt op een ander niveau aan dan een arts die een exposé geeft over angst. Ik vond het heel mooi om bij de ontmoetingen met Het Vijfde Seizoen en Beautiful Distress te merken dat zij op hetzelfde denkspoor zitten. Door de kunstenaarsresidenties die zij organiseren, maken zij het mogelijk een andere blik te werpen op psychische problemen."

Maanden in gastatelier

Vanwege zijn ervaring met kunst en psychiatrie werd Allegaert voor Beautiful Distress aangetrokken als 'adviserend curator'. Zo adviseerde hij onder meer over de selectie van kunstwerken. De werken in de manifestatie zijn niet gemaakt door mensen met een psychische aandoening, maar door opgeleide kunstenaars die een paar maanden verbleven in een gastatelier op het terrein van een psychiatrische instelling.

'Kunst heft het stigma op dat een beetje kleef aan psychische aandoeningen'

"De curatoren zijn nauw betrokken bij die residentieprogramma's en zitten dus erg dicht op de werken. Ik denk dat zij het apprecieerden dat wij een blik van buiten op de kwaliteiten van de werken konden werpen."

De contacten met de patiënten lopen als een rode draad door de kunstwerken, merkte Allegaert. "Ik ben zelf in Brooklyn geweest, dat is een onwaarschijnlijk groot hospitaal, en in de werken van de kunstenaars zie je hoe zij zich daarin proberen onder te dompelen. Of de werken nou theater zijn, beeldend of puur op woorden stelen, steeds voel je die openheid bij die kunstenaars om de patiënten te ontmoeten, uit die ontmoetingen te leren en dat vorm te geven in een kunstwerk. Het is daarom belangrijk dat we de bezoeker van de manifestatie in Amsterdam inlichten over de context, zodat ze beter kunnen inschatten wat de kunstenaar zo heeft beroerd."

Outsiderkunst

Allegaert vertelt dat ze in zijn museum het heel belangrijk vinden dat kunst, waaronder de zogenaamde 'outsiderkunst', het stigma dat aan psychische aandoeningen kleef een beetje opheft. "We laten zien dat de patiënt niet alleen wordt herleid of gereduceerd tot zijn ziekte, maar een cultureel wezen is, iemand die deelneemt aan het culturele leven."

Zo moeten ook de werken in Amsterdam, die over psychische aandoeningen gaan, de bezoekers een beetje inlichten over psychiatrie. "Ik hoop dat bezoekers oog krijgen voor de problematiek van de psychiatrie, en personen met psychische aandoeningen in hun verbeelding insluiten. Mensen zien psychiatrie vaak ver van hun eigen bestaan, maar het gaat ook over ons, over mensen, over ons mens-zijn. Ja, er zijn ook gevaren, dat moeten we niet onder de mat schuiven, maar mensen met psychiatrische aandoeningen zijn wel deel van onze cultuur, van onze samenleving."

Sophia Zürcher

De tentoonstelling 'Angst' is t/m 26 mei 2018 te zien in Museum Dr. Guislain, Jozef Guislainstraat 43, Gent, België.

Yasmijn Karhof
Reality is a fingerprint
(Beautiful Distress, 2016)

Zien is interpreteren en niet louter registreren, vindt multimediaal kunstenaar Yasmijn Karhof (Edam 1974). In haar werk – fotografie, film, performance en installaties – brengt ze de werkelijkheid in beeld zoals die 'wezenlijk' wordt gezien.

Ze is op zoek naar vertellingen die niet kunnen worden uitgedrukt in taal. Het verhaal wordt uitsluitend door het beeld bepaald; de toeschouwer kijkt met de personages mee en kan net als zij slechts met moeite bepalen waar de werkelijke wereld ophoudt en de verbeelde wereld begint. Karhof, die in 2000 afstudeerde aan de Gerrit Rietveld Academie en in 2005 aan de Rijksakademie resideerde, verbleef van begin oktober tot eind 2016 in de Beautiful Distress Residency in het Kings County Hospital in Brooklyn.

Om te visualiseren – of 'uitwendig te maken' – wat in de instelling gebeurt, vroeg ze patiënten, psychiaters, psychologen en artsen van de crisisdienst hoe het is om de greep op de werkelijkheid te verliezen. De quotes schreef ze op kartonnen borden. Vervolgens maakte ze op de binnenplaats van het ziekenhuis een groepsfoto, waarvoor personeel en ex-patiënten een tekst uitzochten waarin ze zichzelf herkennen.

Van de foto heeft ze in samenwerking met het TextielLab van het TextielMuseum in Tilburg een wandkleed gemaakt. Weven is een techniek die traditioneel gezien in bezigheidstherapieën wordt toegepast; geweven wordt de groepsfoto bovendien tijdelozer en abstracter.

Marisca Voskamp
Ademtocht (Het Vijfde
Seizoen, 2007)

Marisca Voskamp (Gorssel 1970) studeerde in 1995 af aan de Gerrit Rietveld Academie, de audiovisuele afdeling. Ze maakte onder meer de zeefdruk *Het boterbriefje* van Albert Heijnmargarine, die smelt als het licht achter het werk 'aan-gaat' en stolt als het licht dooft. Ook maakte ze zeven levensgrote, naakte evenbeelden, gegoten uit glycerinezeepp, waar galeriebezoekers hun handen mee mogen wassen. Mensen iets laten doen, vindt Voskamp spannend; in haar werk draait het om de interactie.

In 2007, toen Voskamp bewoner was van Het Vijfde Seizoen, verzamelde ze de adem van alle afdelingen – van medewerkers van alle afdelingen en cliënten – door hen te vragen plastic zakjes vol te blazen. Alle zakjes werden samengebonden tot één grote wolk, genaamd *Ademtocht*. Zo maakte ze de motor van het leven zichtbaar.

Voor de tentoonstelling in Nieuw-Dakota keerde ze terug naar de Willem Arntsz Hoeve en vroeg ze personeel en patiënten – zowel nieuwe als oude bekenden – nogmaals adem te doneren voor haar kunstwerk. Er werd opnieuw heel positief gereageerd op haar verzoek; de patiënten, die doorgaans onzichtbaar blijven, vonden het een fijne manier om zichzelf zichtbaar te maken.

Jan Pieter Ekker

8

beautiful distress

Psychiater Jim van Os is liefhebber en verzamelaar van kunst. ‘Kunstenaars stellen zich open voor de gekte die andere mensen juist buitensluiten.’

tekst Jop van Kempen foto Tessa Posthuma De Boer

‘Iedereen heeft waanzin in zich’

In de werkkamer van Jim van Os hangt werk uit zijn eigen collectie. Een foto van Henk Wildschut van een Eritrese kerk in het vluchtelingenkamp in Calais, opgetrokken uit spaanplaten en bermhout. Een schilderij van Daniel Mullen met als thema synesthesie, een neurologisch verschijnsel waarbij mensen zintuigen vermengen; je proeft kleur en ziet geluiden. “Mijn vrouw Noortje en ik zijn kunstverzamelaars,” zegt Van Os.

Psychiatrie en kunst worden vaak aan elkaar gelinkt. Er bestaan lange lijsten van beroemde kunstenaars die ‘gek’ zouden zijn; Vincent van Gogh is met terugwerkende kracht gediagnosticeerd als manisch-depressief, of epileptisch. Paul Gauguin zou depressief zijn geweest.

Welke kunstenaar misschien welke aandoening zou hebben gehad vindt Van Os niet boeiend. De visie van de kunstenaar op normaliteit en abnormaliteit interesseert hem echter zeer.

Zijn kunstenaars gek?

“Nee. We hebben allemaal waanzin in ons, of depressie, of suïcide. Denk aan wat je in de laatste dromen deed. Die draaien vaak om angst, erotiek of vernietiging. In hun alledaagse leven staan de meeste mensen daar niet heel direct mee in contact. Ze houden die onderwerpen op afstand. Kunstenaars staan juist voor die onderwerpen open, onderzoeken ze. Ze leggen gangbare conventies af. Daarom lijken ze soms kwetsbaarder dan de gemiddelde mens, maar ze zijn allesbehalve gek. Ze begeven zich alleen buiten de gebaande paden.”

Wat is functie van gebaande paden?

“Die hebben we nodig voor het alledaagse samenleven. Om handel en landbouw te bedrijven. Om steden te kunnen bouwen. Om een veilige omgeving te hebben waarin kinderen kunnen opgroeien. Daarvoor heb je een beperkte, werkbare visie van de werkelijkheid nodig. Dan krijg je conventies. Maar die maken blind. Daarom heb je kunstenaars nodig, die met symbolen andere kanten laten zien van dat samenleven. Zo blijven we wakker om niet in boeken als 1984 van George Orwell of *The circle* van Dave Eggers terecht te komen. Kunst helpt om ons ervan bewust te blijven dat het een redelijk kunstmatige constructie is die we om ons heen hebben opgetrokken. Als veel burgers een begin van bewustzijn daarvoor ontwikkelen, heb je volgens mij een gezonde samenleving.”

Is het loslaten van conventies een pathologisch afwijking?

“Nee, meestal niet. Het is verrijkend. Eigenlijk is het heel gezond, omdat het een bredere perspectief geeft. Maar ik snap dat veel mensen dat opvatten als iets vreemds. Iemand die acht maanden onafgebroken aan iets met kleine schroefjes werkt, waarvan wij niet weten wat het is en waarvoor hij nauwelijks materiële of immateriële

waardering krijgt; dat lijkt een raar verhaal. Voor de kunstenaar is zo’n proces evenwel een grensverleggende creatieve reis, en de samenleving zou dat juist moeten waarderen. Wij hoeven zelf geen extreme ervaring te ondergaan, dat kunnen we nadoen door het bekijken van het kunstwerk en het tot ons laten doordringen. Daarmee komen we ook uit onze eigen comfortzone en krijgen we ook een bredere perspectief, met minder inspanning dan de kunstenaar.”

Er zijn ook psychiatrische patiënten die kunst maken. Hoe beschouwt u dat?

“Kunstenaars hebben daar een talent voor, een creatieve gave. Niet iedere patiënt heeft dat talent. We zijn met andere ogen naar de kunst van psychiatrische patiënten gaan kijken, de zogenaamde art brut of outsiderkunst. Die mensen hebben niet altijd een discours over hun werk, zoals kunstenaars dat vaak wel hebben. Maar het catastrofaal talent van iemand met bijvoorbeeld een psychose is dat in die psychose allerlei belangrijke symbolen zitten waarmee die persoon, eenmaal uit die psychose, ook naar zichzelf kan kijken. De psycholoog Carl Gustav Jung beweert dat een psychose ook waardevolle menselijke oersymboliek bevat. Daar zit iets in, vind ik. Sommige elementen van een psychose kunnen een spirituele ervaring betekenen voor iemand, die belangrijk blijft, ook na behandeling van die psychose.”

Heeft u daar een voorbeeld van?

“Ik herinner me een Franse patiënte die manisch was, die had het idee dat ze puur liefde was. Dat wilde ze geven aan de medemens, om die beter te maken. Geen seks, maar liefde, op een religieuze manier, een Maria-achtige inspiratie. In de supermarkt liep ze bij de groenteafdeling naar een klant toe en zei dat ze voelde dat iemand eenzaam was. Ze zei: hier, ik geef je mijn liefde. Nou, dat leidt tot sociale frictie. Haar moeder vond ook dat ze gek was, dus ze werd opgenomen.”

“Eenmaal in de kliniek bleken andere patiënten heel veel aan haar te ontnemen. Die vonden dat heerlijk. Eenzaame, depressieve mensen trokken zich aan haar op. Later, toen ze uit de kliniek ontslagen was, zei ze dat het een belangrijke spirituele ervaring voor haar was geweest. Ze

‘Bij de supermarkt zei ze tegen een klant: ‘Ik geef je mijn liefde’. Nou, dat geeft natuurlijk sociale frictie’

CV

Jim van Os (Utrecht, 1960) is psychiater, hoogleraar in de psychiatrische epidemiologie en medisch manager van de divisie Hersenen in het Universitair Medisch Centrum Utrecht. Van Os deed onderzoek naar patiënten met terugkerende psychosen.

wilde dat vasthouden, dat ze een en al liefde was voor anderen. Alleen, ze wilde het zo kanaliseren dat ze niet meer in een kliniek eindigde.”

Wat gebeurt er als kunstenaars naar psychiatrie kijken?

“Zij kijken anders naar psychiatrische patiënten dan de meeste mensen. Het gros van de mensen neemt waar in categoriale percepties. Iets is goed of fout, lekker of vies, veilig of gevaarlijk. Die manier van denken zit muurvast in het brein gebeiteld, om de hoeveelheid informatie hanterbaar te houden. Kunstenaars hebben dat veel minder. Die hebben hard gewerkt om de wereld opener te bekijken. Daarmee geven ze een ander perspectief op psychiatrie. Kunstenaars zien patiënten niet per se als gek of gevaarlijk, maar als mensen die het brede perspectief van het bestaan anders filteren, of tot andere oplossingen komen.”

Zijn er stoornissen waar een kunstenaar iets aan heeft?

“Misschien aan een manische periode in een bipolaire stoornis, al wordt kunst niet beter van de tomeloze energie van een manische periode. Er is te veel energie. Dan wordt het kunstwerk waarschijnlijk te eendimensionaal. En een hevig trauma levert op het moment zelf niets op, maar kan later wel inspiratie geven voor kunst.”

Wat waardeert u aan kunstenaars?

“De vasthoudendheid. De meesten zijn jarenlang met dingen bezig waar de samenleving weinig voor terug geeft. Ze gaan naar een kunstacademie, investeren jaren van hun leven in hun werk, vaak zonder een goede financiële beloning. Ze bouwen geen pensioen op. En heel belangrijk: de meeste kunstenaars zijn ontzettend aardige mensen. Heel open. Ze kunnen nog met verwondering naar medemensen kijken als ze vijftig jaar zijn, dat is zeldzaam. Het zijn echte onderzoekers.”

“Voor die bijzondere artistieke dimensie van kunstenaars hebben we in Nederland te weinig oog. In Duitsland of België ziet men dat meer. Wij zien in Nederland wel de economische waarde. Wij zijn een handelsnatie.”

Er zijn ook heel rijke kunstenaars?

“Ik ken heel succesvolle Nederlandse kunstenaars, die toch nauwelijks kunnen rondkomen. Maar er is ook een heel klein percentage dat miljoenen verdient voor een schilderij. Dat is waanzin. Gerhard Richter had op de Tefaf een schilderij te koop voor 7 miljoen euro. Daar ben ik tegen. Dat koop je om te laten zien dat je je dat kunt veroorloven, of de kunstenaar kent. Nederland is boordevol goede kunst die geen miljoenen kost.”

Jim van Os zit donderdag 7 december in De School een symposium voor over kunst, psychiatrie en stigmabestrijding. Sprekers zijn Graham Thornicroft, Sven unik-id, Eric van der Burg en Anneleen Louwes.

Jim van Os: ‘Kunstenaars kunnen met verwondering naar mensen kijken; dat is bijzonder.’

9

Het Parool | Vrijdag 17 november 2017

‘Blij dat ik leef’

Gedwongen opname

Bert van Raalte heeft een zus met een historie van psychosen. Dat beïnvloedt zijn leven. “Ze is mijn zus en mijn pleegkind.”

Vermagerd, onverzorgd en in de war. Zo troffen hulpverleners en politie Berts zus Helen aan op straat in Utrecht, begin jaren tachtig. Ze was in de waan van een niet bestaande liefde. Helen bivakkeerde voor het huis van een man die haar verwachtingen niet deelde. De psychiater wilde haar opnemen, Helen wilde dat niet. Vervolgens kwam de vraag aan de familie: moet Helen gedwongen worden opgenomen? De familie vond van wel. De beslissing viel met pijn in het hart, maar het kon niet anders.

Helens psychose van 37 jaar geleden bleek de eerste in een reeks. Ze kreeg de diagnose schizofrenie, een label voor mensen met terugkerende wanen, hallucinaties en paranoia gedachten. Haar toestandsbeeld wisselde. Soms waren haar problemen redelijk onder controle en kon ze zelfstandig wonen, regelmatig laaide de psychose weer op, vaak gevolgd door een opname. Latere verslavingsproblematiek maakte het probleem groter.

Bert en Helen hebben elkaar altijd opgezocht. Soms haalden ze herinneringen op aan hun gedeelde jeugd, soms had ze hulp nodig. Dan zat ze vast op het politiebureau of was haar huis verwaarloosd en moest haar familie de boel opknappen. Geld was altijd een probleem. Helen, 65 jaar inmiddels, woont nu in een hostel. “Het is een blijvende zorg,” zegt Bert. “Door ons gedeelde verleden blijft ze mijn zus, maar ik heb er een pleegkind bij gekregen. Ik heb moeten zoeken naar een goede balans tussen mijn eigen leven en de zorg voor mijn zus.”

Bert heeft zich altijd bemoeid met de zorg voor zijn zus. In de jaren tachtig en negtig was het contact met hulpverleners moeizaam. Tegenwoordig gaat dat beter, met regelmatige afstemming tussen professionals, cliënt en naasten. Zo is er meer aandacht voor Helen.

Helen was 28 toen ze voor het eerst werd opgenomen. Ze volgde een creatieve opleiding en komt uit een artistiek nest. Grootvader was een bekende dirigent. “Mijn zus heeft verstand van toneel, kan goed tekenen en geeft tekenles, zegt Bert. “Haar talent is gehinderd door haar levensloop. Ze heeft helaas nooit in haar onderhoud kunnen voorzien.” Bert studeerde psychologie in Groningen, werkte als organisatieadviseur en zet zich sinds zijn pensioen in voor Ypsilon, de vereniging voor naasten van mensen met een psychotische kwetsbaarheid. “Zonder mijn zus had ik dat niet gedaan.”

Omwille van privacy is de naam Helen gefingeerd.

Acht jaar depressies

Annemiek Lely (27) lijdt vanaf haar 15de aan depressies. Haar leven is verbeterd sinds ze antidepressiva slikt en stress vermijdt. Ze zet zich in tegen stigmatisering van psychiatrische patiënten.

Op haar negentiende zag Annemiek Lely het niet meer zitten. Ze had al vier jaar last van enorme vermoeidheid en een zwaar gemoed. Ze vond dat ze niet kon voldoen aan de verwachtingen van anderen, voelde zich minderwaardig en werd gekweld door paniekaanvallen. Ze deed een zelfmoordpoging, maar om anderen niet op een idee te brengen, zegt ze liever niet hoe.

Nu, acht jaar later, is ze blij dat ze leeft. Ze staat positief in het leven. Ze heeft haar studie theaterwetenschappen afgerond, onderhoudt een gelukkige relatie met haar vriend en werkt als freelancer in de culturele sector. Op vrijwillige basis geeft ze voorlichting over de stigma’s die psychiatrische patiënten tegenkomen. Zelf maakt ze mee dat mensen goedbedoeld, maar onbruikbaar advies geven over psychische problemen. Ze moet eens een stukje gaan lopen, of onder de mensen komen, want dat helpt altijd tegen een slecht gevoel. “Maar een depressie is iets anders dan je even niet goed voelen,” zegt Lely. “Ik ben dan heel vermoeid. Ik voel me zwaar. Ik ervaar geen enkele vreugde of blijdschap meer. Dat is verschrikkelijk.”

Lely kreeg vanaf haar zestiende verschillende soorten psychotherapie, maar er veranderde pas echt iets door medicatie. Lexapro was het middel dat hielp tegen het zware gevoel. Lely slikt het middel vanaf haar twintigste en ze zal er waarschijnlijk nooit meer mee stoppen. “Ik heb vier jaar geen medicatie gebruikt, omdat ik vond dat ik mijn problemen zelf moest oplossen. Maar die vier jaar beschouw ik als een aaneengesloten periode van depressie.”

Sinds ze medicatie slikt, heeft ze nog twee keer een terugval gehad. Te veel stress en prikkels zijn niet goed voor haar. Daarom leidt ze een geregeld leven. Ze eet gezond, doet aan yoga en gaat op tijd naar bed.

“De psychiatrie heeft voor mij betekend dat ik minder depressies heb,” zegt ze. “Dat zorgt voor een fijner leven. Ik heb ook meer inzicht gekregen in hoe ik kan voorkomen dat ik terugval.”

beautiful distress De tentoonstelling in Nieuw Dakota en De School

Een unieke selectie van 42 beeldendekunstwerken uit het werk van de bijna 100 kunstenaars die in de afgelopen twintig jaar drie maanden woonden en werkten in de residencies van Het Vijfde Seizoen (sinds 1998) en Beautiful Distress (sinds 2014). Beide kunstenaarsverblijven bevinden zich in een psychiatrische instelling. Iedere kunstenaar kijkt daar op zijn of haar eigen manier naar de psychiatrie. Samen bieden zij een reflectie op de beeldvorming over mensen met een psychische aandoening.

Laurence Aegerter, Mercurius Argus en lo uit de serie Compositions Catalytiques
Het Vijfde Seizoen, 2017

Marieke Zwart, Vellen
Het Vijfde Seizoen, 2016

Domenico Mangano & Marieke van Rooy, Safaripark
Het Vijfde Seizoen, 2015

Jantine Wijnja, Reisgids den Dolder
Het Vijfde Seizoen, 2014

Aimée Zito Lema, Things I know from silence, things I know by heart
Het Vijfde Seizoen, 2011

Mella Jaarsma & Yudi Tajudin, Beeld van een Droom
Het Vijfde Seizoen, 2010

Jean Bernard Koeman, Apparaten die dienen om te antwoorden op vragen waarvan we niet weten wat we er mee aan moeten
Het Vijfde Seizoen, 2006

Berend Strik, Jeltje
Het Vijfde Seizoen, 2001

Aram Tanis, Mental Objects
Het Vijfde Seizoen, 2017

Aldo van den Broek, Broken Tulips
Beautiful Distress, 2015

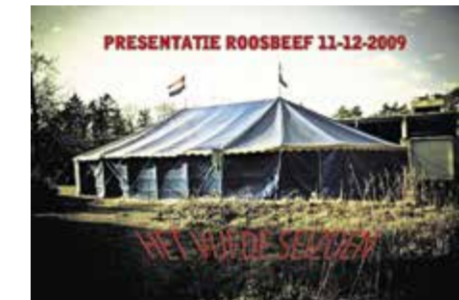
Nina Glockner, Choreographed by the other
Het Vijfde Seizoen, 2015

Rebecca Chamberlain, A home, Not a metaphor. The real Thing
Het Vijfde Seizoen, 2013

Anouk Kruihof, Lang zal ze leven
Het Vijfde Seizoen, 2011

Roosbeef (Roos Rebergen), Hersens
Het Vijfde Seizoen, 2009

Olivia Glebbeek & Evelien Krijl, Een ongestoord gesprek
Het Vijfde Seizoen, 2006

Erik van Lieshout, BOOM-car en Head nurse in charge
Het Vijfde Seizoen, 2001

Marijn Ottenhof, Staging Anxiety
Beautiful Distress, 2017

Yasmijn Karhof, Reality is a fingerprint
Beautiful Distress, 2016

Christiaan Bastiaans, Code 66 en His attitude has changed / REAL LEAR
Beautiful Distress, 2015 / Het Vijfde Seizoen 2000/2001

Guy Richards Smit, NY Times on Psychiatry
Beautiful Distress, 2013

Alet Pilon, It's me
Het Vijfde Seizoen, 2011

Jikke van Loon, Dolderse Vechters
Het Vijfde Seizoen, 2008

Lisette Verkerk, HeavenHell
Het Vijfde Seizoen, 2006

Roy Villevoey, Kerven
Het Vijfde Seizoen, 1999

Tobias Groot, Helios
Het Vijfde Seizoen, 2017

Voebe de Gruyter, Het Theehuis
Het Vijfde Seizoen, 2015

Doris Denekamp & Geert van Mil, Noem me Ismaël
Het Vijfde Seizoen, 2014

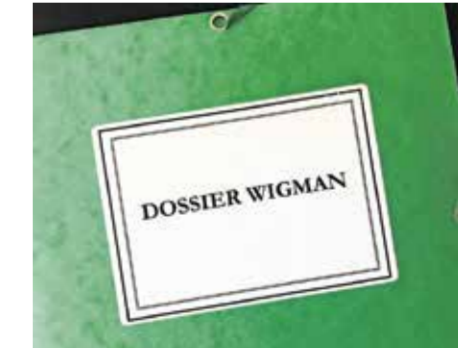
Frank Koolen, Paviljoen
Het Vijfde Seizoen, 2012

Ingmar Heytze, De Atlas van Wanen
Het Vijfde Seizoen, 2011

Marisca Voskamp, Ademtocht
Het Vijfde Seizoen, 2007

Menno Wigman, Het gesticht
Het Vijfde Seizoen, 2006

Fransje Killaars, Rookgordijn
Het Vijfde Seizoen, 1999

Enrico Garzaro, Camera Obscura
Het Vijfde Seizoen, 2017

Coco Young, Z.T.
Beautiful Distress, 2016

Annaleen Louwes, Black and white and (some) kind of blue, or I only want to be happy / Onrustige studies
Beautiful Distress, 2014 / Het Vijfde Seizoen, 2003

Anno Dijkstra, Making of
Het Vijfde Seizoen, 2012

Lotte van Lieshout, Vampier
Het Vijfde Seizoen, 2010

Annemiek Vera, Z.T.
Het Vijfde Seizoen, 2007

Koštana Banović, Een stukje hemel
Het Vijfde Seizoen, 2003

Mario Rizzi, They tell me I am sick, but I function good
Het Vijfde Seizoen, 1998

Anna Lenartowska, THE ROOM
Het Vijfde Seizoen, 2017

De uitgangspunten van kunstmanifestatie Beautiful Distress

Manifest: kunst, psychiatrie en stigmabestrijding

Het lijktje tussen 'normaal' en 'gek' is heel dun, je kunt makkelijk op het randje balanceren. Tegelijk is het onbegrijpelijk, doen alsof je het begrijpt is juist heel vervelend. Je kunt het namelijk niet begrijpen, dat is de kern, en ook niet helpen. Niets is ergerlijker dan het quasibegrip van mensen die zeggen: 'O, ja, dat herken ik, daar heb ik ook weleens last van.' Want dat is het nou juist niet.
(Aldo van den Broek, kunstenaar)

Het is niet iets van negen tot vijf, nee beslist niet van negen tot vijf.
(uit: *Noem mij Ismaël* – Geert van Mil en Doris Denekamp, kunstenaars)

Er bestaan veel misverstanden over gekte en eigenlijk is dat vreemd, omdat een op de vier mensen in zijn leven last krijgt van een psychische aandoening. Het is een onderwerp dat benaauwt, we hebben het er liever niet over. 'Gek zijn' is een beetje eng. Het staat synoniem voor het kwijtraken van de controle over ons denken, voelen en handelen. Maar als we naar de cijfers kijken, raakt het ons allemaal. Zo niet jou persoonlijk, dan wel een familielid, een goede vriend, een collega of een buurman van wie je dat nooit gedacht had. Tegelijkertijd zegt de manier waarop wij met psychiatrische patiënten omgaan veel over hoe open, eerlijk en fatsoenlijk wij als samenleving zijn.

Van psychiatrie spreek je als iemand door zijn klacht(en) de aansluiting met de wereld kwijt is. Een psychose is iets wezenlijk anders dan een aanval van stress, een angststoornis lijkt niet op bang zijn voor spinnen of muizen en een depressie is niet hetzelfde als een dipje of een bui van neerslachtigheid. "Want dat is het nou juist niet," zoals Aldo van den Broek terecht opmerkt. Het verliezen van het contact met de wereld om je heen, of dat nu gaat over je collega's, vriendenkring of familie, is heel onaangenaam, zowel voor jouzelf als voor je omgeving.

Het is buitengewoon pijnlijk en onacceptabel als je niet meetelt, niet wordt gezien, wordt uitgesloten of niet kan deelnemen aan de maatschappij, wordt gediscrimineerd in je meest elementaire levensbehoeften, geld, een baan, huis en contacten. Ook fotografe Annaleen Louwes constateerde tijdens haar twee residencies, een in Het Vijfde Seizoen, de ander in het kunstenaarsverblijf Beautiful Distress in New York, dat de scheidslijn tussen de wereld van de 'gekte' en de 'gewone' wereld erg dun is: "Het is soms moeilijk te weten aan welke kant van de lijn je je bevindt." Dat vinden we terug in haar werk, waarover ze zegt: "Ik ben fotografe, wat weet ik nou van het hebben van een persoonlijkheidsstoornis. Uiteindelijk gaat het alleen over mijn verwarring."

Het Vijfde Seizoen heeft al twintig jaar een artist-in-residenceprogramma. Beautiful Distress heeft sinds 2014 een residency in het Kings County Hospital in Brooklyn, New York. In de drie maanden die kunstenaars daar verblijven, laten zij zich door de omgeving inspireren tot het maken van kunstwerken. Kunstenaars zijn als geen ander in staat een verbinding te vormen

en dingen te maken die toegankelijk zijn voor een publiek dat niet dagelijks met psychiatrie in aanraking komt en zo een andere kijk te geven op mensen met een psychiatrische aandoening. Sommige kunstenaars betrekken de patiënten heel intensief bij hun werk, dat dan meestal met identiteit te maken heeft. Zoals Anouk Kruithof, die vereenzaming en buitensluiting tegenging door verjaardagen van patiënten te markeren. "Ik vind het leuk dat ik jarig ben, dan denk ik: ik ben er nog."

Anderen lieten de omgeving haar werk doen of lieten zich indirect door patiënten inspireren, waardoor ook verbinding tot stand komt. Jikke van Loon: "Heel intens iemand millimeter voor millimeter met een houtskooltje verkennen, het gevecht bespeuren dat zich onder de huid afspeelt." Zij tekende ook de veelzeggende uitspraak op: "Het enige wat echt eng is, ben ikzelf."

Voor bijna alle kunstenaars geldt dat ze na afloop zeggen dat het een belangrijke ervaring voor ze is geweest, die diepe indruk heeft gemaakt en van blijvende invloed is op hun leven en constant terugkeert in hun werk.

Denk eens na over de observatie van Dick Tuinder in *Heimwee naar de oersoep* over het verband 'tussen de wijze waarop wij met een kunstwerk communiceren en de manier waarop wij de waanzin tegemoet treden. Ik zeg niet dat iedere waanzinnige een kunstwerk is, maar wel dat – willen we er werkelijk mee kunnen communiceren – we er ons in zekere zin aan moeten overgeven. Zoals we ons ook, om daadwerkelijk ontroerd te kunnen worden, naar de wetten van het kunstwerk moeten schikken.'

Juist de acceptatie valt in de praktijk van alledag behoorlijk tegen. Lees maar wat Jantine Wijnja tijdens haar verblijf in Het Vijfde Seizoen noteerde. "Ik zeg tegen mensen: ik zit in een revalidatiecentrum. Want dat vangen ze beter op dan dat ik zeg: ik zit bij de psychiatrie. Ik heb gelukkig vrienden die begrijpen dat ik niet meer de oude ben. Ik heb het uitgelegd en ze houden er rekening mee. Maar toch noem ik het maar revalidatiecentrum."

Psychische aandoeningen bestaan, genezing is vaak wel, maar niet altijd mogelijk. Psychiatrische patiënten zullen er altijd zijn, het zullen er waarschijnlijk eerder meer dan minder worden. Des te meer reden om met zijn allen te werken aan een menselijke maat en een benadering die aansluit bij de groep om wie het gaat, kwetsbare personen in onze samenleving. Zoals een psychiater zegt: "We verwijzen mensen per mail naar een instantie en dan hoop je er maar het beste van." Maar waarom zouden we akkoord gaan met een bureaucratisch systeem dat zo ingewikkeld is dat protest ertegen geen loket meer heeft? Het is in de psychiatrie net als met andere bureaucratische systemen in de zorg, je staat er niet bij stil, totdat je er zelf mee te maken krijgt. Als dat op een dag gebeurt, verlang je goede en persoonlijke zorg voor je dierbaren en slaat de verbijstering toe als die niet voorhanden blijkt.

Mensen met een psychiatrische aandoening horen erbij, op dezelfde manier als kinderen in een klas en hun ouders het niet accepteren als een klasgenootje wordt uitgewezen omdat de vreemdelingenwetgeving dat heeft bepaald.

"Natuurlijk," zeggen ze dan, "die wet moet er zijn, maar in dit geval van Z. moet er een uitzondering worden gemaakt, we kennen Z., die is hier opgegroeid en hoort hier thuis." Voor wie je kent, maak je graag een uitzondering, dus moeten we zorgen dat iedereen gekend wordt.

Nog een citaat uit *Noem mij Ismaël* van Geert van Mil en Doris Denekamp: "Je probeert er toch tegenin te gaan en erbovenop te komen, en dat is héél moeilijk. Je hebt de wereld tegen je, terwijl ze het goed met je voor hebben, maar ze keuren gewoon een aantal dingen af. En dan zeggen ze ook nog van: 'Joh, wat jij mankeert moet je accepteren.' Maar je omgeving probeert er alles aan te doen dat het beter gaat – in feite willen zij het dus niet accepteren."

De allerbelangrijkste menselijke behoeften, aan een huis, een baan, naasten, relaties, geen geldzorgen, zijn voor veel psychiatrische patiënten onbereikbaar. Deze dingen zijn voor iedereen belangrijk en voorwaarde voor een menswaardig bestaan, niemand kan zonder en zeker de kwetsbaren in onze samenleving niet.

De recente discussie over zogenaemde 'verwarde personen' laat zien dat heel veel mensen, onder het grote publiek, maar ook bij politie en justitie, nauwelijks nog kunnen volgen waar het in de psychiatrie om draait. Iemand met een acute psychose is niet 'verward', maar heeft wel hulp nodig en snel ook. Het stempel 'verward' plakken werkt daarentegen alleen maar averechts, evenals wijzen met de vinger.

Het Vijfde Seizoen en Beautiful Distress kiezen voor residencies in psychiatrische instellingen, omdat daar de onderdempeling compleet is. Door de veranderingen in de zorg, minder bedden, is de praktijk van alledag inmiddels een andere. Marieke met haar bipolaire stoornis, Peter met zijn verleden van verslaving en psychose en Jamil met zijn angststoornis leven tussen ons in. Het zijn de personen door wie we ons soms bedreigd voelen, die maken dat we toch maar even de straat oversteken of – onbewust – even terugdeinzen. We wijzen ze af zonder gefundeerde reden. Soms zijn die reflexen terecht, maar sta er wel een keertje bij stil. Wie zijn Marieke, Peter en Jamil en hoeveel verschillen we van elkaar? Wat hebben ze ons te vertellen waardoor we worden gedwongen na te denken over ons eigen bestaan en de maatschappij waarin we leven?

Deze strijd is niet in één slag gewonnen, maar iedere stap is er een.

Kunstenaars hebben het vermogen ons een spiegel voor te houden, dus kijk naar de werken op de Beautiful Distress-tentoonstelling over waanzin en laat ze op u inwerken. Wie weet wat we met zijn allen teweeg kunnen brengen.

**Sjifra Herschberg namens
Het Vijfde Seizoen en Beautiful Distress**

De citaten in dit stuk zijn observaties van kunstenaars in de residencies van Het Vijfde Seizoen en Beautiful Distress